

Механізми регулювання дитячої праці

У. САДОВА,
доктор економічних наук,
О. МУЛЬСКА,
Інститут регіональних досліджень НАН України
м. Львів

Розглянуто сучасне пріоритетне значення регулювання дитячої праці в ідеології добробуту населення в контексті розподілу й соціальної згуртованості навколо праці. Проаналізовано систему соціально-економічних індикаторів, що відображають поширення дитячої праці як необхідної умови формування механізмів її регулювання. Визначено та обґрунтовано структуру стратегічних пріоритетів моделі державної політики у сфері регулювання дитячої праці.

Рассмотрено современное приоритетное значение регулирования детского труда в идеологии благосостояния населения в контексте распределения и социальной сплоченности вокруг труда. Проанализирована система социально-экономических индикаторов, влияющих на процессы распространения детского труда как необходимого условия формирования механизмов его регулирования. Определена и обоснована структура стратегических приоритетов модели государственной политики в сфере регулирования детского труда.

The modern priority of child labor in the ideology of welfare as a principle of distribution and social cohesion around work is revealed. The system of socio-economic indicators that influence the processes of dissemination of child labor as a prerequisite for the formation mechanisms of its regulation is analyzed. Structure model of strategic imperatives of public policy in the regulation of child labor is defined and reasonable.

Ключові слова: дитяча праця, трудове виховання, соціально-економічні фактори, механізми регулювання дитячої праці, державна політика регулювання дитячої праці, інтегральний індекс «добробуту дітей».

Постановка проблеми. Забезпечення економічного розвитку України безпосередньо пов'язане із вирішенням проблем залучення дитячої праці (ДП) у суспільне виробництво. З одного боку, це явище щільно корелює з аргументами її виховної ролі у людському житті. З іншого – є соціальним викликом, що не лише суперечить гарантуванню прав і свобод дітей, але й заважає просуванню держави до загальноцивілізаційних норм і цінностей. В умовах неефективної, нестабільної та неформальної економіки занурення молодого покоління у середовище ризиків соціально-трудоких відносин є актуальною проблемою українського суспільства. Поширеними наслідками ДП є втрата фізичного та психічного здоров'я нації, шансів професійно-освітнього зростання її членів і виконання ними статусних ролей. Вирішенню цих проблем сприяє ефективна соціальна політика держави. Механізми реалізації такої політики вимагають узгодження інтересів ринку та держави, сім'ї та громадських організацій. Вони означають вироблення чітких кроків на шляху просування концепції соціальної відповідальності суб'єктів ринку, утвердження нової їх етики й культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження проблеми поширення ДП

мають свою історію. Вони давно вийшли на глобальний рівень і мають переважно міждисциплінарний характер. Теоретичні ідеї знаходять своїх послідовників у різних галузях наукових знань – в економіці, соціології, психології, медицині, педагогіці (О. Бакаєв, О. Циганов, О. Пєбрашук, А. Пригожин, Л. Горват, О. Литвиненко, Т. Сурніна, Г. Шкутько). В українській науковій думці проблематика вивчення ДП бере свої витоки ще у працях Г. Сковороди, Т. Шевченка, а згодом В. Вернадського, М. Туган-Барановського. Особливо результативними є дослідження соціальних і психологічних аспектів використання ДП, що проводили С. Злупка, К. Левченко, О. Удалова, І. Трубавіна, О. Котуков, Н. Копилова та І. Шваб. У працях Е. Лібанової, О. Макарової, Л. Чернюк, Н. Андрусишин, С. Полякової, В. Новікова, О. Грішнєвої, М. Семікіної та У. Садової розкриваються економічні та соціальні аспекти дослідження явища ДП. Дотепер залишаються невирішеними проблеми концептуального розмежування правових, інституційних і фінансових механізмів регулювання ДП, обґрунтування методологічних засад оцінювання її масштабів, а також забезпечення умов ефективного застосування моніторингу ДП у державній політиці

щодо захисту інтересів, прав і свобод дітей, їх розвитку та навчання, запобігання безпритульності та соціальної девіації.

Метою статті є обґрунтування науково-методологічних засад і розробка рекомендацій щодо розвитку механізмів регулювання ДП в Україні у контексті забезпечення належного рівня життя дітей.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціально-економічних проблем ДП розпочинається з конкретизації поняття «дитинства» – особливої психосоціокультурної категорії, що допомагає ученим осмислити і легітимувати вікові процеси становлення людини, періодизації її активності та самореалізації як особистості. Саме це обумовлює існування різних наукових поглядів на дитячу трудову активність (економічних і позаекономічних), що загалом вказують на позитивну її роль на різних вікових стадіях загального розвитку дитини (фізичного, психоемоційного, соціального, культурного).

Дитяча трудова активність може мати як соціально-виховний, так і економічний зміст. Економічні інтереси, що виникають при її включенні у систему суспільного виробництва, можуть давати підстави вбачати у ДП ознаки фактора економіки (ресурсу), хоча й такого, що перебуває у протиріччі як з моделями формування світу дитини, так й основними гуманістично-цивілізаційними концепціями людського розвитку. Якщо ДП стає об'єктом економічних відносин (комерційних чи некомерційних), набирає ознак статусної характеристики зайнятості економічно активного населення (легальної чи нелегальної) і її використання допускається віковими й іншими межами національного законодавства в економічних цілях, то проведення наукових досліджень цього явища мають бути доповнені аналізом факторів середовища його виникнення та розвитку (норми звичаєвого права, історичні, геокультурні, економічні, інституційні особливості соціогуманітарного розвитку держави та її частин, становлення нових нормативно-правових, конституційних рамок функціонування соціально-трудова відносин тощо). Обов'язковою вимогою проведення досліджень ДП є визнання загальних вимог Декларації прав дитини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН (20 листопада 1959 р.), у якій йдеться, що «дитину не слід приймати на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй ні в якому разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які були б шкідливі для її здоров'я чи освіти, або перешкоджали її фізичному, розумово- чи моральному розвитку»¹.

Під дитячою працею нами розуміється особлива форма економічної активності дітей (осіб у віці 8–17 років), що має легальний чи нелегальний статус, організована самостійно чи за допомогою інших осіб (батьків, родичів, вихователів, працевластувачів тощо).

Дослідження явища ДП акумулює теоретичні та методологічні надбання різних методів аналізу (економічного, правового, соціального, психологічного та освітньо-виховного) і дає змогу розмежувати поняття «трудова виховання» та «дозволена праця (робота) дітей». «Дозволена робота» дітей розглядається як вид ДП, до якої може входити трудова зайнятість дітей протягом кількох годин до чи після шкільних занять, а також під час канікул для отримання кишенькових грошей (наприклад, участь дітей у виконанні деяких видів легких робіт, допомога батькам у родинних і домашніх справах, що не забирають багато часу). Така робота насамперед виступає елементом виховання дітей, а також як спосіб набуття професійних базових навичок чи вміння адаптуватися в суспільстві, сприяє підвищенню самосвідомості та впевненості у собі і водночас дає можливість зробити внесок у сімейний бюджет.

Дефініцію «трудова виховання» варто використовувати для характеристики роботи дитини, що спрямована на розвиток особистості, формування її ставлення до праці, що приносить користь у майбутньому професійному становленні, і виступає об'єктом впливу зі сторони батьків.

Авторами запропоновано перелік видів і форм ДП за такими ознаками: 1) часом використання – постійна (помічники у супермаркетах, домашня прислуга, продавці на продуктових ринках); тимчасова (робота на вулиці, на автозаправних станціях, будівельні види робіт); сезонна (збір сільськогосподарської продукції, продаж ягід/фруктів/овочів); 2) сферами економічної діяльності – сільське господарство (нагляд за тваринами, збирання овочів, випасання домашніх тварин, робота з добривами, хімікатами, підсобний працівник під час ремонту сільськогосподарської техніки); домашнє господарство (нагляд за тваринами, присадибними ділянками, нагляд за дітьми та хворими, ремісництво (вишивання, плетіння, різьба по дереву); будівництво (сортування будівельних відходів, підсобні працівники); вугільна промисловість (вугільні копанки, шахти); торгівля (встановлення торгових палаток, виконання розвантажувальних робіт, виконання ролі «живого манекена» з рекламою, сортування товарів, прибирання приміщень, продаж

¹Декларація про права дитини // Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 22.11.1959., пр. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384

роздрібних товарів, газет у транспорті); легка промисловість (розвантажування чи навантажування сировини та матеріалів, помічники у виробничому процесі тощо); лісова промисловість (виконання підсобних робіт); робота на вулиці (миття автомашин, вулична торгівля); 3) умовами праці – сприятлива (роль домашньої прислуги); несприятлива (робота на вулиці, будівництві, на продовольчих ринках, робота з добривами); небезпечна (на шахтах, копанках, секс-бізнес, порнографія); 4) юридичними нормами – легальна (дозволена законодавством, зокрема відповідає нормам трудового законодавства); нелегальна – протизаконна (заборонена вітчизняним трудовим законодавством) та найгірші форми дитячої праці (види робіт, що за своїми характеристиками чи умовами, у яких вони виконуються, завдають непоправної шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей і приносять додатковий ефект для роботодавця).

Авторська інтерпретація дефініції «механізми регулювання ДП» розглядає систему інститутів, відносин та чинників, що певним чином регулюють використання дитячої праці на ринку праці. У свою чергу взаємодія механізмів регулювання ДП визначається дією законодавчо-нормативних, інституціональних, фінансових, економічних та соціально-партнерських інструментів.

Нами запропоновано такі підходи щодо обґрунтування концепції формування механізмів регулювання ДП: 1) соціальна філантропія, що покладається на приватний сектор економіки, особливо через волонтерську діяльність і громадські інститути, в забезпеченні потреб дитини та покращенні чи вирішенні фінансово-матеріальних проблем родини, створення особливих можливостей як для батьків, так і для дітей; 2) соціальне адміністрування, що покладається на державну інтервенцію через законодавче забезпечення дітей та їх родин системою державних соціальних послуг або допомоги; 3) соціальний розвиток, що об'єднує елементи соціальної політики та соціальні програми захисту прав та інтересів дитини з економічного розвитку, і зосереджується на процесах, що існують у суспільстві, оскільки воно обслуговує потреби дітей чи їх родин; 4) робота, що в досягненні цілей державної політики у сфері регулювання дитячої праці, покладається на професійні та кваліфіковані кадри, які працюють з дітьми, батьками та громадськістю.

Недоліки сучасного законодавчо-нормативного механізму регулювання ДП проявляються у частковому недотриманні прав і свобод дітей, недостатній надійності захисту від економічного та іншого роду насильства, неповному забезпеченні належних умов для розвитку дітей. Розв'язання значної частини проблем регулювання ДП можливе зі зростанням обсягів фінансових надходжень, посиленням координаційних функцій державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій.

Для вивчення причинно-наслідкового зв'язку між досліджуваною проблемою та соціально-економічними явищами (мінімальною заробітною платою, обсягами фінансування програм соціального захисту, межею бідності та рівнем працевлаштування зайнятого населення) використано методи кореляційного аналізу. Результати аналізу підтвердили існування тісного зв'язку між обсягами ДП і соціально-економічними факторами розвитку населення Львівської області. Так, між показниками межі бідності її мешканців і масштабів ДП присутній зворотний зв'язок ($r = -0,89$). Це означає, що із підняттям рівня соціального індикатора «межа бідності» населення, чисельність дітей, які працюють, зменшуватиметься, причому у значній пропорції. За шкалою Чеддока між вказаними факторами присутній сильний зв'язок (оскільки $0,7 < r < 0,9$). Отже, цим підтверджується наша гіпотеза, що обсяги ДП корелюють із матеріальними нестатками родин. Цікаво, що найменш щільний зв'язок з масштабами дитячої праці серед досліджених факторів зафіксовано стосовно показника рівня працевлаштування населення. Серед сукупності незалежних факторів було відібрано ті, у яких відсутній мультиколінеарний зв'язок, а коефіцієнти парної кореляції із залежною ознакою (масштаби дитячої праці) були вищі. Результати аналізу (на прикладі Львівської області) представлені у табл. 1.

З метою вивчення впливу соціально-економічних факторів на масштаби поширення та використання ДП у досліджуваному регіоні нами проведено також соціологічне опитування дітей на предмет вивчення їх мотивації до економічної активності. Досліджено умови їх праці та зайнятості, а також види економічної діяльності. Програмою опитування охоплено респондентів у м. Львів, Городоцькому, Турківському, Жовківському районах Львівської області (обсяг вибірки – 4000 осіб, дата проведення дослідження – жовтень-грудень 2011 р.). У результаті дослідження також знайшла підтвердження гіпотеза, що основним мотивом праці дітей є низький матеріальний рівень сім'ї (1/4 опитаних вказали, що родини мають кошти лише на їжу).

Доведено, що причини поширення ДП мають економічну та соціальну природу. Насамперед, вони стосуються мотиву дітей працювати через низький рівень матеріального забезпечення сім'ї, а також бажання отримати кошти для задоволення фізіологічних потреб (їжа, одяг, напої). Така ситуація призводить до підміни ролі батьків і деформації життєвих пріоритетів у дітей. Вибір дитиною цінностей заробітчанства на противагу навчанню стає ризиком втрати шансів розвитку у майбутньому.

Встановлено, що найчастіше вид діяльності дітей прямо залежить від економічної спеціалізації населеного пункту (рис. 1).

Таблиця 1

Зв'язок соціально-економічних індикаторів та обсягів ДП у Львівській області (2002–2011 рр.)²

Індикатори Рік	Масштаби дитячої праці	Межа бідності, грн	Сукупні витрати домогосподарства з дітьми, грн	Рівень працевлаштування населення, %	Середній розмір допомоги по безробіттю, грн
2002	87657	195,8	791,72	23,7	99,18
2003	84162	247,4	901,25	24,9	110,86
2004	81300	299,8	1100,96	26,9	132,96
2005	78781	403,7	1450,38	28,7	169,66
2006	76517	471,1	1774,54	34,1	222,15
2007	74736	567,9	2134,58	42,3	307,2
2008	73124	838,9	3176,18	41,9	523,03
2009	71971	886,8	3393,93	33,2	575,55
2010	71345	1018,8	3780,45	39,9	721,88
2011	70841	1122,1	4246,94	27,5	815,6
Кореляція (p>=0,05)		-0,9277	-0,92316	-0,68768	-0,87483

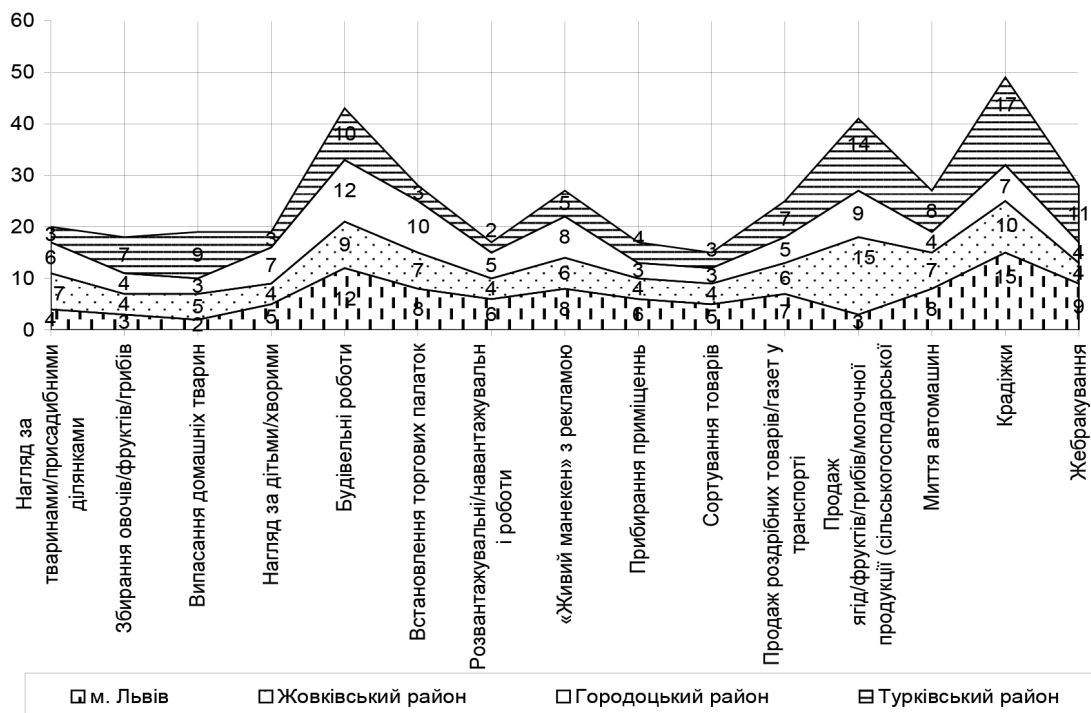

Рис. 1. Структура видів економічної активності дітей Львівської області, 2011 р.³

²Розраховано авторами на основі даних: База даних Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/ukrcensus/Dialog/statfile1_c.asp; Діти, жінки та сім'я в Україні у 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2011 рр.: Стат. Збірник / Державна служба статистики України; «Бюджет України – 2004, 2006, 2008, 2010, 2011, 2012» : Статистичний збірник, Київ. – 2005–2013.

³Розроблено авторами на основі проведеного соціологічного дослідження.

Так, для міста Львова найхарактернішою працею є будівельні роботи (13%), робота на вулиці (продаж роздрібних товарів/газет у транспорті, ягід/фруктів/грибів/молочної продукції, миття автомашин) (20%), а також крадіжки/жебраківання (25%). У Жовківському районі Львівщини переважає ДП у торгівлі сільськогосподарською продукцією (ягодами/фруктами/ грибами/молочною продукцією), розпродаж роздрібних товарів і газет у транспорті або роль «живого манекена» з рекламою (по 6%), будівельна сфера (9%). У Турківському районі Львівської області переважає попит на робочу силу у сільськогосподарській галузі. ДП також має місце на будівництві (сортування будівельних відходів і робота підсобного працівника) та на ремонті сільськогосподарської техніки (10% та 9%), крадіжки та жebraкування (28%). У Городоцькому районі Львівської області найбільша кількість дітей працює у будівельній сфері та у сфері торгівлі (12% та 27%), вуличній торгівлі (миття автомашин, продаж сільськогосподарської продукції) (18%). А крадіжками/жебрацтвом займаються 11% дітей.

Під час дослідження також виявлено дітей, які працюють на кількох робочих місцях. Вони одночасно задіяні у вуличній торгівлі й у сільському господарстві, водночас здійснюють протизаконні дії (крадіжки та інші види діяльності). Така тенденція засвідчує напружену ситуацію у сфері пошуку дитьми доходу за допомогою нелегальної праці.

Показовими стали висновки щодо зв'язку між показниками ДП і станом здоров'я дітей. Особливо привертає увагу вплив ранньої праці на стан здоров'я дітей. Відхилення у фізичному та психологічному розвитку дітей (від норми) негативно позначається на їх навчанні та соціальній активності. Вони можуть вплинути на трудову зайнятість у майбутньому. Усе зазначене свідчить, що проблема збереження потенціалу здоров'я дітей, у тому числі духовного, має вирішуватись комплексно як з точки зору економічних, так і соціально-захисних і гуманістичних позицій.

Результати аналізу зв'язку між показниками зростання кількості неповних сімей з дітьми та рівня поширеності явища ДП показують, що виховна функція сім'ї в цьому випадку деформована. Діти, які зростають у таких сім'ях, більш схильні до асоціальної та девіантної поведінки. В умовах сучасної України, коли витрати на утримання та розвиток дітей не закладені в належному обсязі у заробітній платі батьків (навіть при зайнятості обох з них), існує гостра проблема подальшого зниження добробуту дітей. Дитяча бідність і бездоглядність стають однією з особливо актуальних соціальних проблем сучасної України.

Використання методів економетричного моделювання дало змогу виявити стійкі взаємозв'язки між

обсягами дитячої праці та соціально-економічними чинниками розвитку України. На основі побудови моделей регресії за даними 2002–2011 рр. визначено чотири фактори детермінації обсягів ДП (1):

$$Y = -1461369 - 111 * X_1 + 1462 * X_2 + 33 * X_3 + 976 * X_4 + \varepsilon \quad (1)$$

де Y – масштаби ДП в Україні;

X_1 – межа бідності, грн;

X_2 – частка економічно активного населення, у % до відповідної вікової групи;

X_3 – середні сукупні ресурси у розрахунку на одне домогосподарство з дітьми, грн за міс.;

X_4 – кількість шкіл естетичного виховання для дітей (хореографічні, художнього та музичного мистецтва).

Встановлено, що в Україні у 2011 р. зміна масштабів ДП на 93,6% пояснювалася варіацією зазначених факторів. Економічна криза в країні зумовила виникнення неефективного механізму соціального захисту дітей. Цей інструментарій втратив свою спонукальну функцію, знецінюючи значення освіти серед дітей і знижуючи їх потенціал. В Україні механізми регулювання ДП мають базуватися на комплексній і ґрунтовній оцінці факторів, що мають вагомий вплив на зміну масштабів досліджуваного явища.

Таким чином, удосконалення механізмів регулювання ДП можна досягнути лише за умови поступового підвищення рівня та гарантування умов забезпечення добробуту дітей. Авторська методика розрахунку інтегрального індексу «добробуту дітей» (ІДД) дозволяє проводити кількісну та якісну оцінку цієї ознаки, виходячи з динаміки детермінуючих показників (стимуляторів і дестимуляторів). Для побудови методики використано індексний метод (з виділенням чотирьох груп індикаторів – медико-демографічних, інфраструктурних, соціально-економічних та соціально-культурологічних). Відбір показників проведено з дотриманням вимоги забезпечення високої їх чутливості до інтегрального індексу. Визначення ефективності механізму регулювання ДП проводиться шляхом зважування індексів багатомірних середніх величин відносно базового періоду, а також встановлення сили зв'язку між досліджуваним явищем і рівнем розвитку дітей у країні. Розрахунок цього індексу слугує для визначення гостроти проблем у державі, пріоритетності порядку їх вирішення і також допомагає у пошуку резервів, що сприяють розвитку країни та її регіонів.

За допомогою використання методики ІДД нами проаналізовано ефективність механізмів регулювання ДП в Україні та її регіонах за 2002–2011 рр. (рис. 2). Встановлено, що в країні рівень добробуту дітей за аналізований період не падав нижче базового рівня (мінімального значення ІДД рівного 1,00),

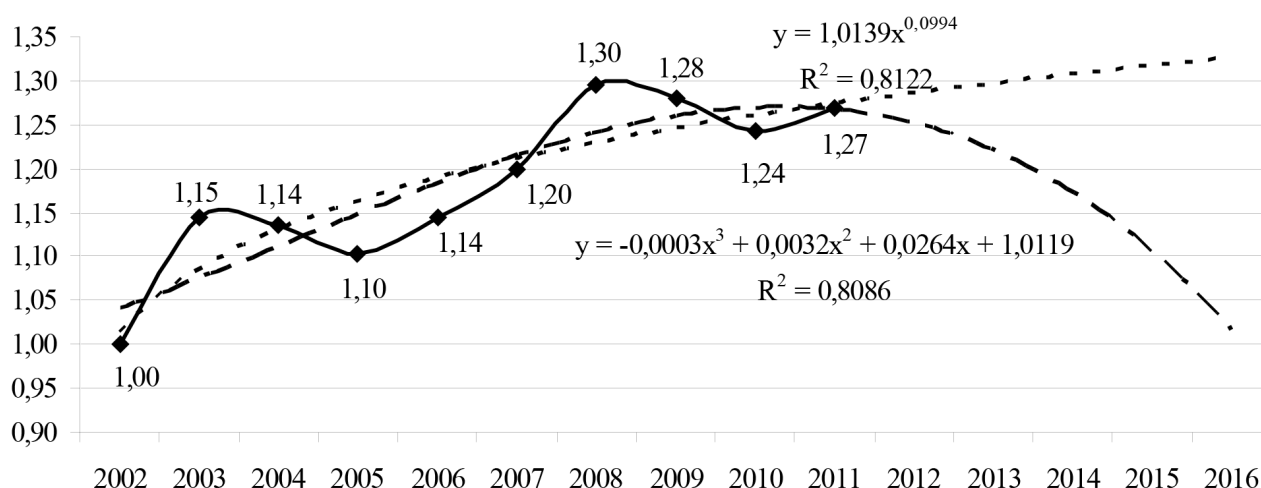

Рис. 2. Динаміка інтегрального індексу «добробуту дітей» в Україні за 2002–2011 рр. (з оптимістичним та песимістичним прогнозами на 2012–2016 рр.)⁴

хоча й мало місце різке падіння значень у 2008–2010 рр. Тенденція зумовлена початком світової економічної кризи, зростанням соціально-економічної нестабільності в країні (спадом рівня вітчизняного виробництва, рівня зайнятості працездатного населення, зростанням рівень безробіття). Проте уже в 2011 р. спостерігається зростання рівня ІДД до значення 1,27 (поява перших ознак покращення якості життя населення), що засвідчило наближення значень показника до рівня передкризового стану економіки (2008 р.).

Так, за допомогою методу екстраполяції трендів для України здійснено середньостроковий прогноз значень ІДД. Це основа обґрунтування оптимістичного та песимістичного сценарію реалізації соціальної політики у державі. Песимістичний прогнозний сценарій розрахований на основі поліноміальної лінії тренду (коефіцієнт детермінації – 0,8086). Згідно з одержаними результатами в 2012–2016 рр. у країні можна очікувати зменшення ІДД приблизно на 9,65% (1,27 – 2011 р., 1,15 – 2012 р., 1,13 – 2013 р., 1,10 – 2014 р., 1,07 – 2015 р. і 1,04 – 2016 р.). Така ситуація матиме місце за погіршення показників економічного розвитку держави та нестабільності фінансового становища домогосподарств. Збереження наявних підходів до формування та реалізації соціальної політики в частині покращення добробуту населення не принесе значного

результату, а, відповідно, не може бути ефективним механізмом регулювання ДП.

Для побудови прогнозу за оптимістичним сценарієм розвитку використана степенева лінія тренду (коефіцієнт детермінації дорівнює 0,8122). Досліджуваний ІДД імовірно зросте на 3,04%, причому у наступній послідовності: 1,29; 1,30; 1,31; 1,32; 1,33. Розрахунки засвідчують важливість активних соціально-економічних заходів регулювання ДП, причому пов'язаних з концепцією гідної праці.

Варто наголосити на доцільності інституціонального механізму регулювання ДП як форми організації взаємодій суспільних інститутів держави (інститутів-суб'єктів та інститутів-регуляторів), що об'єднані формальними та неформальними рамками, накладають обмеження на економічну поведінку суб'єктів економіки у сфері використання ДП і дають змогу узгоджувати і координувати реалізацію окремих завдань державної соціальної політики у частині захисту прав і свобод дітей.

Формування та функціонування такого механізму вимагає повноцінного моніторингу проблемної ситуації на ринку праці, метою якого є виявлення та ідентифікація як одиничних, так і системних випадків використання праці дітей у галузях економіки регіонів країни. Авторська інтерпретація інституціональної моделі моніторингу показників стану та динаміки ДП в Україні наведена на рис. 3.

⁴Побудовано на основі даних: Діти, жінки та сім'я в Україні у 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2011 рр.: Стат. Збірник / Державна служба статистики України.

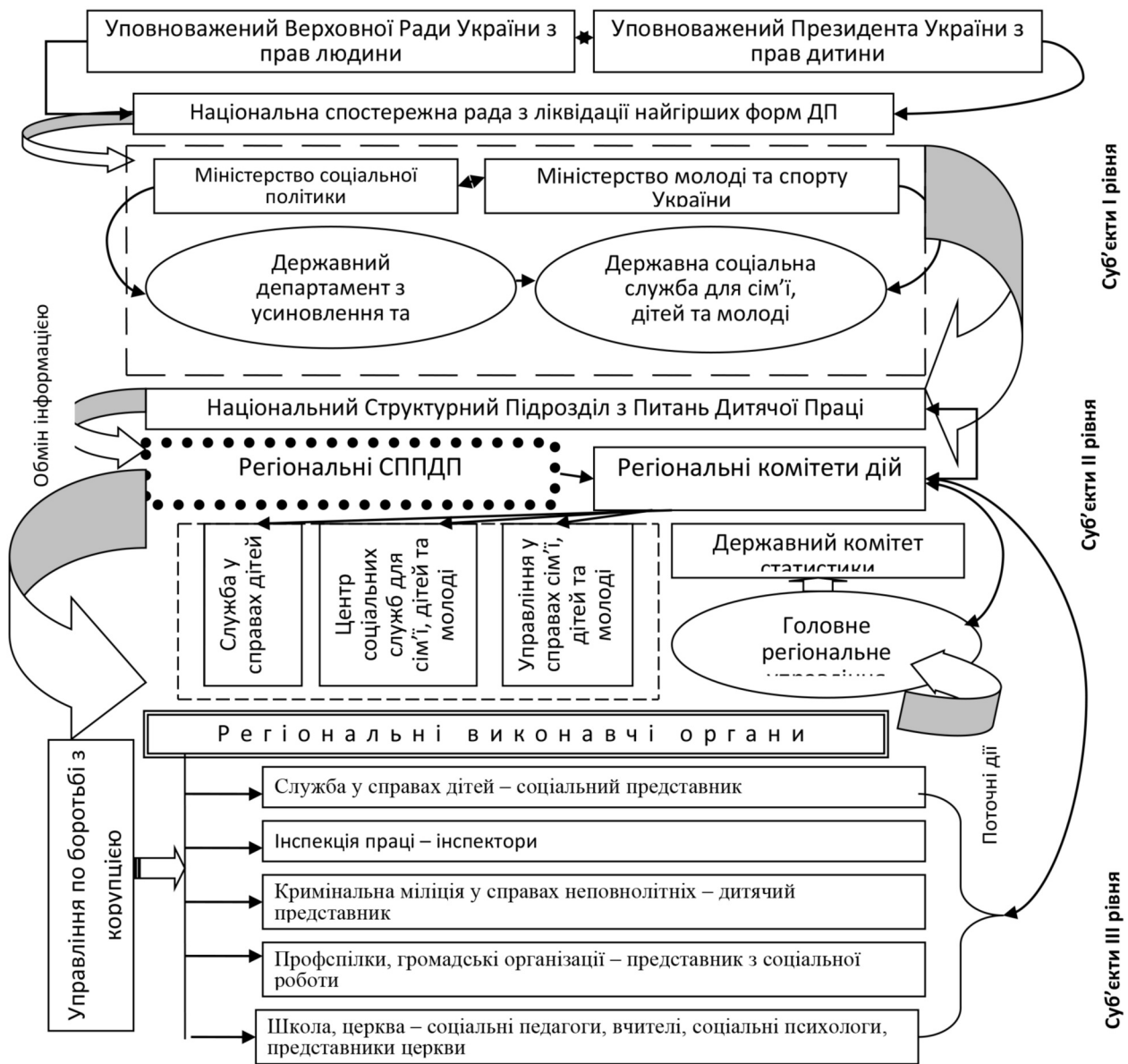

Рис. 3. Інституціональна модель моніторингу дитячої праці*

* Джерело: Розробка авторів

Запропонована інституціональна модель моніторингу ДП висвітлює основні завдання Національної спостережної ради з ліквідації найгірших форм дитячої праці, Департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, структурного підрозділу та регіонального структурного підрозділу з питань дитячої праці, Державного комітету статистики та виконавчих груп (соціальних працівників, представників кримінальної міліції, профспілок і негромадських організацій, інспекторів праці, педагогів і психологів).

Стратегічну роль державної політики у сфері регулювання ДП необхідно представляти як процес

формування та реалізації засад «превентивної культури» суб'єктів бізнесу та державної влади. Превентивний підхід до моніторингу ДП змінює характер взаємин і між суб'єктами державної політики у сфері регулювання ДП у частині спілкування з керівництвом підприємств і консультуванням менеджерів про дотримання конкретних нормативів безпеки та гігієни праці. Так, елементами превентивної функції моніторингу ДП можна вважати: розроблення методів інспектування, зорієнтованих на запобігання проблеми; забезпечення рівноваги між консультативною, наглядовою та контролюючою функціями інспекторів; отримання інформації

про відвідання дітьми школи, використання засобів масової інформації та послуг інформаційних служб; взаємодія з іншими організаціями й органами влади, зокрема з дирекцією шкіл, органами соціальної служби та іншими установами освіти і професійної підготовки. У результаті дії запропонованої превентивної функції моніторингу поліпшується взаємодія його суб'єктів.

Варто зазначити, що реалізація напрямів державної політики у сфері регулювання дитячої праці повинна забезпечуватись за допомогою спеціального інструментарію. Нами запропоновано економічні (поступове систематичне підвищення мінімальної заробітної плати; забезпечення високого рівня зайнятості та зниження рівня безробіття; збільшення рівня добробуту родин дітей); інформаційні (проведення роз'яснювальної роботи серед учнів шкіл, батьків і педагогів; інформування про проблему ДП і найгірші форми дитячої праці у навчальних закладах; проведення профілактичних бесід з дітьми, які були вилучені з найгірших форм дитячої праці); адміністративно-управлінські (контроль за дотриманням законодавства щодо використання дитячої праці на підприємствах; посилення взаємокоординації інспекції праці з іншими урядовими та громадськими інститутами; вилучення дітей з найгірших форм дитячої праці; формування «превентивної культури», соціальної відповідальності підприємств/установ); соціальні (перегляд соціальних стандартів; проведення системного моніторингу ДП на підприємствах; оцінювання ризиків ДП для здоров'я та безпеки дітей; встановлення первинних контактів з дітьми, які працюють для постійного їх опитування); культурно-ціннісні (вплив на свідомість громадян щодо негативних наслідків ДП; акцентування на аспекті «запобігання» ДП); регіональні (делегування повноважень регіональним управлінням у справах дітей; створення регіонального органу з координації використання ДП; підготовка необхідної кількості соціальних фахівців з проблем насильства над дітьми); законодавчі (реформування національного законодавства щодо регулювання ДП; встановлення політичного усвідомлення масштабності проблеми; легалізація окремих видів діяльності дитини (у сільському господарстві і торгівлі).

Висновки. Враховуючи суперечності пріоритетів державної політики щодо забезпечення належного рівня життя дітей та їх потенціального розвитку, можна зробити висновки що дитяча праця є складовою більш загальної проблеми – відсутності гідних умов праці, бідності населення та безробіття. А водночас має свою специфіку, зумовлену віковими, фізичними та психологічно-емоційними особливостями розвитку дітей.

Дослідження механізму нормативно-правового регулювання ДП доводять необхідність внесення змін до державної політики зайнятості населення у контексті мінімізації негативних наслідків використання ДП і до державної політики соціального захисту населення у частині Державної програми протидії торгівлі людьми. За результатами дослідження обґрунтовано пріоритетність таких законодавчо-правових інструментів, як міжнародні координаційні дії у сфері охорони дитинства з представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Об'єднана Програма ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС), Європейської Комісії в Україні, Міжнародною організацією праці (МОП), міжнародними благодійними організаціями та фондами; і вітчизняний контроль Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Республіканського комітету у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим і служб у справах дітей за регулюванням праці дітей на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності.

Вивчення особливостей поширення ДП у регіоні (Львівській області) та специфіки її поведінкових виявів дозволило можливість виявляти мотиви трудової активності дітей, які залучені до формування ресурсів домогосподарств у окремих районах Львівської області, та їх матеріального добробуту. На основі проведеного дослідження нами сформовано дві поведінкові моделі дітей: із загальними споживчими настроями (потреба коштів на розваги, поїздки, купівлю одягу/комп'ютера, мобільного телефону, покращення матеріального стану) та із специфічними прагненнями розвитку (бажання навчатися за кордоном, заощадження задля купівлі автомобіля, необхідність накопичення коштів для лікування).

Таким чином, розроблена та запропонована нами модель забезпечення «добробуту дітей» (з розрахунком інтегрального індексу «добробуту дітей», ІДД) визначає ефективність механізмів регулювання ДП в Україні. Враховуючи отримані результати, ми маємо змогу чітко відстежувати ті соціально-економічні фактори, що найбільш точно корелюються з реальним добробутом дітей, сформувані нормативи концепції гідних умов праці працездатного населення (у контексті інструментів регулювання ДП) та відстежувати тенденції поширення ДП через зміну результатуючих показників-факторів: мінімальна заробітна плата, соціальний захист населення та структура доходів і витрат сім'ї, а також повна чи часткова зайнятість дітей (відвідування шкільних/позашкільних гуртків, бібліотек і дитячих театрів).